

DUBRAVKO HABEK

UDK: 618.2(497.526)

Izvorni znanstveni članak / Original Scientific Paper

Rukopis prihvaćen za tisak: 21. 11. 2018.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/y26kec3gq9>

Maternalni pomor u porođaju i babinju u Bjelovaru i okolici u 19. stoljeću

Sažetak

Maternalni pomor tijekom 19. stoljeća u Bjelovaru i okolnim selima bio je povezan s nestručnim domicilnim porođajima te zdravstvenom neprosvijećenošću, posebice u ruralnim naseljima, usprkos ustrojenoj zdravstvenoj skrbi i zaštiti materinstva u pojedinim selima Varaždinskoga generalata i kasnije Bjelovarsko-križevačke županije. Zamjetan je manji maternalni pomor u gradu Bjelovaru, gdje je postojala ustrojena primaljska skrb od početka postojanja grada uz bolničku službu liječnika, kirurga i magistara porodništva.

Visok maternalni pomor (trudnica, roditelja i babinjača), posebice domicilni, pratio je još veći pomor novorođenčadi, što je bio golem javnozdravstveni problem. Iz matica umrlih bjelovarske župe i okolnih župa razaznaje se pomor mladih žena s najčešće upisanim uzrokom smrti: *in partu*, *in puerperio*, dok se u bjelovarskoj Bolnici spominju smrti s definiranim uzrokom smrti (npr. *ruptura uteri*, *sepsis*, *hydrops*).

Ključne riječi: Bjelovar; maternalni pomor; porodništvo; povijest; primaljstvo.

Uvod

Demografski pokazatelji izravno koreliraju sa sastavnicama vitalne statistike: brojem rođenih, umrlih i mrtvorodenih te brojem sklopljenih brakova. U 19. stoljeću uvid u navedene sastavnice daju, uz još uvijek arhivski neuređena i tako nepostojeća izvješća pojedinih magistrata, sela i gradova, Matične knjige rođenih/krštenih, vjenčanih i umrlih pojedinih župa, iz čega se mogu iščitavati demografske sastavnice.

Tijekom 19. stoljeća grad Bjelovar, s okolnim satnijskim mjestima koja su bila smještena u selima – s obzirom na to da je to bilo važno središte Varaždinskoga generalata od njegova osnivanja u 18. stoljeću – imao je dokazanu istraženu zdravstvenu povijest i organiziranu zdravstvenu skrb, uključujući i zaštitu materinstva i djece kao najosjetljive populacije, koju su provodile pukovnijske, gradske, podžupanijske i županijske aprobirane primalje. No, usprkos navedenom, skrb oko zaštite materinstva, ukorijenjena i uvriježena u okolnim selima sve do kraja stoljeća, bila je u rukama zdravstveno neprosvijećenih, nestručnih i priučениh osoba, što se izravno reflektiralo na smrtnost trudnica, roditelja i babinjača, novorođenčadi i dojenčadi. Župne matične knjige umrlih posebice su svjedokom toga vremena (1-3).

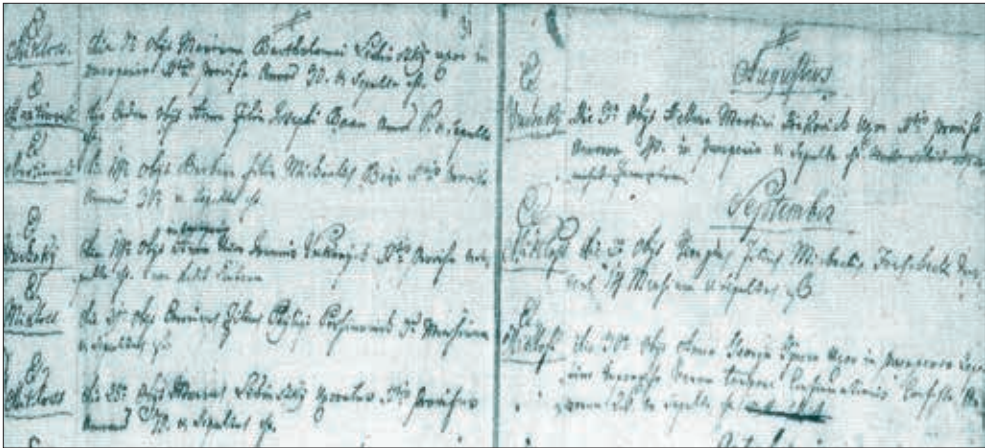
U radu će se prikazati podatci o maternalnom pomoru u porođaju i babinju prema postojećim podacima iz matica umrlih, zdravstvenih izvješća i mrtvarnika bjelovarske Opće bolnice s povijesnomedicinskoga i socijalnopovijesnog gledišta kao primjerom zdravstvenodemografskih zbivanja u 19. stoljeću.

Maternalni pomor u porođaju i babinju

Maternalna smrtnost definirana je smrću žena tijekom trudnoće, porođaja i babinja (do šest tjedana nakon porođaja) na 100.000 porođaja (4). Smrt u porođaju (smrt roditelja) u župnim maticama umrlih bilježena je kao *mors in partu, in partu mortua subita*, „umrla zbog teškog poroda“, „zbog ruptуре maternice“, „nesretnog poroda“, a u babinju (smrt babinjača) kao *mors in puerperio (in puerperio)*, što bi odgovaralo najčešćem uzroku smrti u babinju, a to je babinja sepsa (*sepsis puerperalis*). No, isto tako smrt u babinju može biti i smrt neposredno nakon porođaja djeteta ili posteljice od krvarenja (iskrvarenja), neprepoznati razdor maternice i rijetke druge porođničke komplikacije, što su tada bila nekontrolirana stanja prepuštena sudbinskom tijeku, s najčešće smrtnim ishodom.

Prema prethodnom vlastitom istraživanju u gradu Bjelovaru 1801.–1900. godine te s novim podacima iz matica umrlih, zdravstvenih izvješća i bolničkoga mrtvarnika zabilježene su 42 smrti *in partu, in puerperio*, i to po jedna 1811., 1820., 1831., 1842., 1860., 1863., 1864., 1870., 1875., 1880., 1884., 1885., 1886., 1889., 1891., 1898., po dvije 1830. i 1832., 1859., 1861., 1862., 1869., 1890. i po četiri smrti 1871., 1876., 1878. godine. Od toga je u bolnici (*in hospitali*) umrla u babinju po jedna babinjača 1853., 1862., 1863., 1886., 1890. i 1891. Zbog razdora maternice u porođaju, umrla je u bolnici jedna roditelja 1885. godine, a zbog puerperalne sepse 1890. i 1891. te zbog *parametritis et perimetritis puerperalis* (oblik puerperalne infekcije) 1898. godine po jedna žena s navedenim dijagnozama (6).

U Maticama umrlih bjelovarskih okolnih župa tijekom 19. stoljeća (Štefanje, Čazma, Miklouš, Rača, Cirkvena, Donji Draganac, Veliko Trojstvo, Rovišće) zapisa-

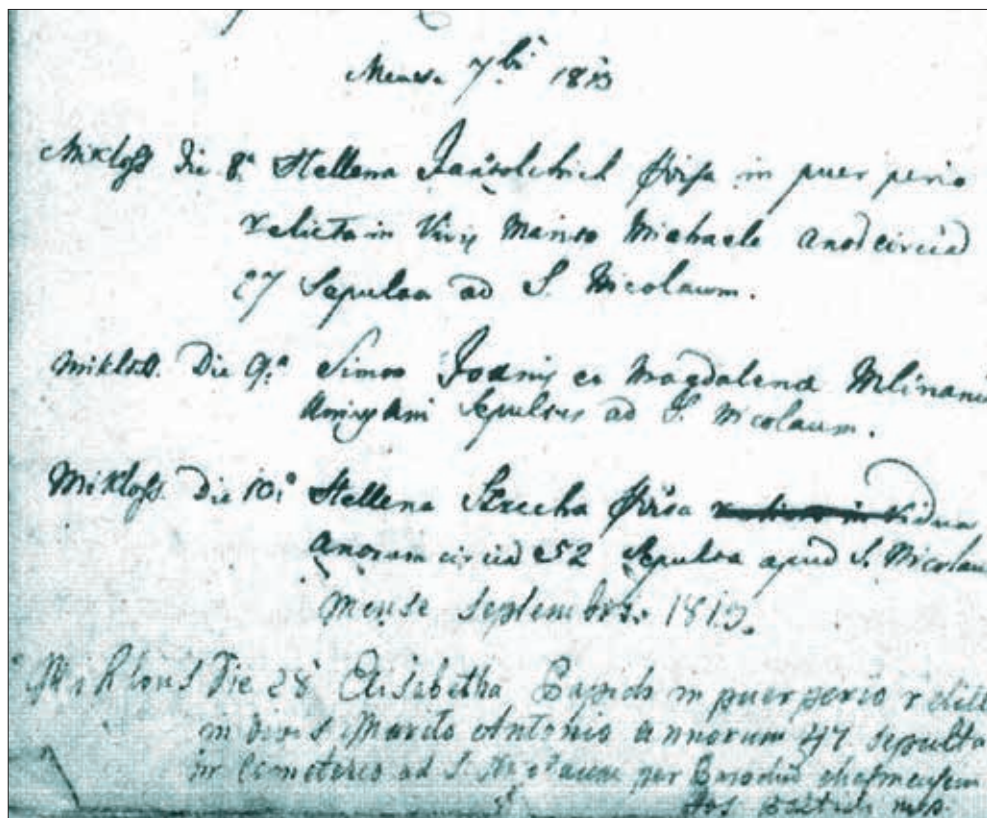
Slika 1. Iz Matice umrlih Župe Miklouš 1805. godine s upisane četiri smrti u babinju u travnju, kolovožu i rujnu

ne su smrti roditelja i babinjača, ali i mladih žena bez upisana uzroka smrti, posebice u prvoj polovici stoljeća. No, usprkos nepotpunom bilježenju smrti u porođaju i babinju, zbog čega statistička obrada nije moguća, župnici su upisivali u komentar socijalna zbivanja uz pojedine smrti (5).

Zapisana je tako smrt roditelje S. Z. jedan sat nakon porođaja, 15. kolovoza 1835. u Velikom Trojstvu, a u Rovišću je zabilježena smrt 34-godišnje roditelje T. D. od *Dolores uterini* (vjerojatno razdor maternice). U istoj župi, u selu Markovcu, 2. svibnja 1840. umrla je pri porođaju 25-godišnja roditelja M. G. i primila u porođaju sakramente umirućih, potom 1851. „u porodu stiski“ 35-godišnjakinja. Godine 1858. umrle su mlade roditelje: 18-godišnja roditelja C. M. uslijed *Diffic. partus* u Župi Đurđice te 20-godišnja M. I. iz Donjih Mosti (5).

Poznata je smrt u babinju (*in puerperio*) 1801. u Lamincu, tri smrti 1803. u Štefanju i jedna u Čazmi, gdje je umrla 30-godišnja babinjača. Godine 1805. tijekom travnja, kolovoza i rujna u Mikloušu (slika 1) zapisane su četiri smrti *in puerperio*. Kako ne postoje zapisani podatci o broju porođaja već samo dob žena, koja je nerijetko bila i iznad 30 godina, predmnijeva se kako su bile višerotkinje jer je tada maternalni obrazac bio upravo višerodnost.

Opisi smrti upisanih od župnika bili su emotivno-naturistički dramatično obojeni i najčešće su upisivani prema kazivanju rodbine koja je došla prijaviti smrt ili pak primalje. Tako je primjerice 1873. godine umrla pri teškom porođaju 30-godišnja roditelja iz Rovišća koja, zbog nagle smrti pri teškome porođaju (*in sequellam diffic. partus*), nije mogla zaprimiti svetotajstva, pa je bez njih pokopana. Sljedeće, 1874. godine u istoj župi opet umiru tri mlade žene, jedna od posljedica pobačaja, druga

Slika 2. Upisane smrti dviju babinjača (27- i 47-godišnjakinje)
8. srpnja 1815. i 28. rujna 1813. u Župi Miklouš

u porođaju, a treća u babinju. Župnik iz Župe Draganac opisuje tragični kraj života majke i blizanaca u porođaju: dana 1. ožujka 1881. umrla je 32-godišnja R. P. iz Vagovine „od teškoga poroda blizanaca“, potom „nije zaprimila sakramente pošto je nenadano u velikih mukah nejdnom izdahnula“, te nakraju „suprug joj Martin darovao za uzdržavanje vječne luči jednu kantu ulja“ (5).

Dana 15. prosinca 1812. u Bjelovaru je umrla babinjača nakon porođaja blizanaca (upisano *in puerperio mortua*). Godine 1830. umrle su dvije Bjelovarčanke u 40. godini (*Puerperium*) te 26-godišnja supruga bjelovarskoga učitelja Rosenbergera u babinju zaražena ospicama (*Febris puerperio. Morbilli*). Dana 24. listopada 1853. u bjelovarskoj Bolnici od hidropsa je umrla 24-godišnja M. K., smrt je ustanovio kirurg Hanselsky, a pet dana prije i njezino novorođeno nedonošče kršteno iz nužde, Josip, koji je živio petnaest minuta po rođenju i umro (*partus immaturus*). Dakle, uzrok smrti majke zasigurno je teška preeklampsija s hidropsom i uranjeni porođaj

koi je bio uzrokom smrti novorođenog Josipa (slika 4). Godine 1863. umrla je od

18. November. 20.
 Belovarino. Die 1^a Obiit Anna Verhanovich Victoris
 Uxor, Ob. repositam in puerperio mortem improvisa, ca
 te duas tamen septimanas in Ecclesia Confecta, et com
 municata, Annorum aetatis sua 34.
 Ob. Hospitali. Die 2^a Obiit Josephus Echimovich Inelyti
 giminis Obentvarinensis Superiori Launtensis; Clara
 mentis moribundorum rite provisus; Annorum circ: 37.

Slika 3. Iz Matice umrlih bjelovarske župe sv. Terezije Avilске s upisanom smrti u babinju 34-godišnjakinje A. V. iz Bjelovara 1. studenoga 1820.

razdora maternice 22-godišnja roditelja koja je i obducirana u bjelovarskoj Bolnici (5,10-12). Primarni liječnik Bolnice i gradski fizik dr. Avelin Roblek navodi 1886. godine u zdravstvenome izvješću podatke za 1885. godinu, između ostaloga podnosi i perinatalno izvješće: u Bjelovaru je bilo 3.099 žitelja, rođeno je 114 djece, u Bolnici je rođeno četvero mrtvorodenčadi (mrtvo nagnjilo, macerirano, višednevno mrtvo i porođeno), a šestero u gradu, do prve godine života umrlo je 22 novorođenčadi i dojenčadi; umrla je jedna babinjača od babinje groznice u Bolnici (10,11).

1853	Magdalena	24 ^{or}		St. morient	26 ^{or}	Cur	Joseph	61
24 ^{or} Obiit	Kučini c. Cent.	Annor.	Obiit	Jac. m. in Calua			Gabaj	470
Belovarino	Klovaticensi Obi		drogo	nica. Mort	Comunio		Coq	
in	ia in Hospitali			Chirurgi	Bel		Bel	
Hospitali				Kawelsky	Septua			
				Coqoban				

Slika 4. Iz Matice umrlih bjelovarske župe sv. Terezije Avilске: 24. listopada 1853. umrla je u Bolnici 24-godišnja M. K. iz satnije Kovačica od hidropsa (poslije porođaja djeteta) i pokopana je na bjelovarskom gradskom groblju

Rasprava

Karakteristike zdravstvene skrbi u materinstvu u kontinentalnoj Hrvatskoj (Vojnoj granici) tijekom 19. stoljeća bili su visok natalitet uz ekstremno visok perinatalni i dojenački pomor. Visok maternalni pomor (trudnica, roditelj i babinjača), posebice domicilni, pratio je još veći pomor novorođenčadi, što je bio golem javnozdravstveni problem. No u tadašnjim okolnostima i bolnički maternalni pomor bio je visok jer su trudnice, roditelje i babinjače dolazile po pomoć nakon višednevnih porođaja, najčešće u teškom općem stanju i stanjima životne ugroženosti. Iz matica umrlih bjelovarske župe i okolnih župa razaznaje se pomor mladih žena s najčešće upisanim uzrokom smrti u porođaju (*in partu*) ili u babinju (*in puerperio*), dok se u bjelovarskoj Bolnici spominju smrti s definiranim uzrokom smrti (npr. *ruptura uteri, sepsis, hydrops*), ovisno o mrtvozorniku, što je u bolnici bio bolnički liječnik ili kirurg, a u selima mrtvozornik laik ili satnijski kirurg. Iščitavaju se i brojne smrti zbog kriminalnih ilegalnih pobačaja, pometnuća (upisano kao *abortus, sepsis post abortum*). Prema perinatalnoj statistici, radi se o smrtnima trudnica, dakle žena u reprodukcijskoj dobi (3,5).

Visoka smrtnost razvidna iz matica umrlih protezala se od njihova vođenja, od 18. stoljeća, pa su tako objavljeni podatci o umrlih 11 babinjača u Župi Štefanje u razdoblju 1743.–1752. godine (5).

Jakšeković je u svojem istraživanju u Župi Nova Rača u razdoblju 2. 11. 1830.–31. 12. 1848. prikazao pomor župljana prema Matičnoj knjizi umrlih, iz koje je analizirao uzroke smrti župljana, a među njima postoje i podatci o maternalnom pomoru. Od ukupnog broja umrlih, njih 3.335 u ispitivanom razdoblju navodi na smrtnost žena u porođaju i puerperiju (*in partu, in puerperio*) od gotovo 16 promila, ukupno njih 53, s time da je jedna žena umrla s dijagnozama *In puerperio. Apoplexia* u dobi od 20 godina. Od iskrvarenja (*profluvio sanguis*) umrle su jedna 21-godišnjakinja i jedna žena u dobi od 38 godina (12).

Godine 1832. umrle su dvije babinjače na 94 porođaja u bjelovarskoj župi, što iznosi 21 promila, a 1842. godine 8,6 promila. U prethodnom istraživanju u razdoblju 1860.–1870. umrlo je u porođaju 11 roditelja i 21 babinjača, a mrtvorodenčadi je bilo oko 1% u Bjelovaru i nekim okolnim župama (3,5,6).

I druga zdravstvena izvješća, primjerice godine 1885. u trgovištu Ruma, daju podatke o maternalnim smrtnima, pa je tako umrla jedna babinjača od puerperalne pneumonije i jedna od eklampsije u trudnoći (*Eclampsia gravidarum*) (11). Godine 1893. u Zagrebu je evidentirana smrt 24-godišnje trećorodilje, koja je dovezena u Bolnicu milosrdnih sestara nakon tri dana domicilnog primaljskoga porođaja i popriječnog položaja. Nakon okreta i ekstrakcije u narkozi eterom, koji je uspio, nastupila je smrt, a na obdukciji je pronađen razdor maternice i obilno krvarenje kao uzrok smrti (13). Sljedeće, 1894. godine u Zagrebu je umrla jedna babinjača od tuberkuloze pluća i grkljana (*Puerpera, Tuberculosis pulmonum et laryngis*), a u pakračkoj je Bolnici nakon okreta i ekstrakcije porođeno mrtvo dijete zbog popriječnoga položaja; primarni liječnik dr. Gregorić zabilježio je i smrt žene u bolničkom izvješću: „dotič-

na žalibože umrla, pošto već septično inficirana u bolnicu dovežena“ (14). Godine 1895. u Pakracu su umrli od eklampsije roditelj i dijete uz ekstrakciju djeteta (15). Sljedeće, 1896. godine Lobmayer navodi u zdravstvenom izvješću Kraljevskoga zemaljskoga rodilišta i primaljskoga učilišta pet smrti: tri u babinju (*Puerpera*), jednu od sepse, jednu od eklampsije, i to kod roditelje koja je bolovala od *Morbus Brightii* (nephritis s proteinurijom, danas preeklampsija) (15).

Visok maternalni mortalitet pratio je i visok perinatalni pomor, pa je razvidno iščitavanje mrtvorodenčadi te novorođenačkog i ranog dojenačkog pomora (prijevremeni porođaj zbog hidropsa, infekcije, višeploidne trudnoće). Valja spomenuti da su patološke trudnoće i porođaji ponajvećma završavali smrtno, a ako se u fiziološko rađanje uplelo nadriprimaljstvo, postaje jasan pomor u porođaju i babinju. Smrtnost u babinju bila je uzrokom puerperijske sepse zbog nesterilnih uvjeta pri rađanju, prijenosa infekcije sa žena koje „pomažu pri porođaju“, velikog broja spolno prenosivih infekcija (bludobolje), dugotrajnih i mučnih porođaja (1,3,5).

No, kao i danas u suvremenom porodničtvu, na neka, iako rijetka, hitna i nepredvidljiva stanja nije se moglo stručno utjecati. Današnji podatci o maternalnom pomoru u Hrvatskoj ukazuju na nisku i sporadičnu pojavnost, isključivo od teških kliničkih sindroma i iznosi 6 – 7 / 100.000 majki, dok je taj broj u zemljama u razvoju već desetljećima 10 – 100 / 100.000 (4).

Pomor trudnica, roditelja i babinjača tijekom 19. stoljeća u Bjelovaru i okolnim selima bio je povezan s nestručnim domicilnim porođajima, nepoznavanjem asepsa, antisepsa, anestezije i transfuzije do kraja 19. i početka 20. stoljeća te zdravstvenom neprosvijećenošću, posebice u ruralnim naseljima, usprkos ustrojenoj zdravstvenoj skrbi u pojedinim selima Varaždinskog generalata i kasnije Bjelovarsko-križevačke županije. Maternalni pomor najčešće je bio uzrokovan septičnim pobačajem zbog kriminalnih pobačaja, razdorima maternice u porođaju, krvarenjem u porođaju i puerperalnom sepsom. Zamjetan je manji maternalni pomor u gradu Bjelovaru, gdje je postojala ustrojena primaljska skrb od početka postojanja grada uz bolničku službu liječnika, kirurga i magistara porodništva.

Literatura

1. Habek D. Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru 1756.–1856. *Arh Hig Rada Toksikol* 2008;59:223-232.
2. Habek D. *Iz povijesti zdravstva Bjelovara*. (2015). Zagreb – Bjelovar: Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru.
3. Habek D. Povijest primaljstva, porodništva i ginekologije bjelovarskoga kraja. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad HAZU u Bjelovaru*, 2008;2:169-186.
4. Hrvatsko društvo za perinatalnu medicinu Hrvatskoga liječničkoga zbora. Savjetovanje o perinatalnom mortalitetu. *Gynaecologia et Perinatologia* 1991.–2016.
5. Habek D. Povijest primaljstva, porodništva i ginekologije bjelovarskoga kraja (2008). Županija bjelovarsko – bilogorska i ČVOR Bjelovar.

6. Matice umrlih Župe Bjelovar 1767.–1849. Hrvatski Državni Arhiv.
7. Zbirka Matica br. 1. Župa Bjelovar. Državni Arhiv u Bjelovaru 296 l.
8. Matica umrlih Župe Bjelovar 1843.–1857. Hrvatski Državni Arhiv.
9. Mrtvarnik Opće bolnice u Bjelovaru 1896.–1906. Državni arhiv u Bjelovaru, 39 PO a-8.
10. Roblek A. Zdravstveno izvješće. *Liečnički Viestnik* 1886;3:46.
11. Zdravstvena izvješća. *Liečnički Viestnik* 1886.–1887.
12. Jakšeković Đ. Prilog poznavanju zdravstvenih prilika u Novoj Rači i okolici krajem prve polovice 19. stoljeća. *Muzejski Vjesnik* 1990;13:40-43.
13. Zdravstvena izvješća. *Liečnički Viestnik* 1893.
14. Zdravstvena izvješća. *Liečnički Viestnik* 1894.
15. Zdravstvena izvješća. *Liečnički Viestnik* 1895. / 1896.

Massive Maternal Dying during Childbirth and Confinement in Bjelovar and its Surroundings in the 19th Century

Summary

Massive maternal dying during the 19th century in Bjelovar and the surrounding villages was connected with non-professional domicile childbirths and ignorance in connection with healthcare, particularly in rural settlements, despite the existence of organised healthcare and maternity protection in some of the villages in the Varaždin Military District, and later the Bjelovar-Križevci County. Maternal dying of a lesser scale had since the founding of the town of Bjelovar been recorded there; the town had an organised midwifery care including hospital medical service, surgeons and masters of obstetrics.

The high rate of maternal dying (expecting mothers, parturient women, and women in confinement), particularly domicile, was accompanied by an even larger massive dying of the new-borns, which created a huge public healthcare problem. The registries of death of the Bjelovar County and the surrounding counties hold record of a massive dying of young women mainly due to the cause of death being in partu, in puerperio. In the Bjelovar hospital, deaths with defined causes (e.g. ruptura uteri, sepsis, hydrops) were recorded.

Keywords: Bjelovar; massive maternal dying; obstetrics; history; midwifery.

Prof. prim. dr. sc. med., dr. sc. hum. Dubravko Habek, dr. med.

Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu

Klinika za ginekologiju i porodništvo Kliničke bolnice *Sveti Duh* u Zagrebu

Sveti duh 64, HR – 10000 Zagreb

dhabek@unicath.hr